

200 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ФРИДРИХ ЕНГЕЛС (1820-1895)

Анотация: Името на Фридрих Енгелс винаги се свързва с името на Карл Маркс, като обикновено се дава, че Маркс е по-големият теоретик и че с право учението им, макар и общо, носи името „марксизъм“. Малцина обаче знаят, че, както става ясно от статията по-долу, дългогодишната материална подкрепа на Енгелс за Маркс и семейството му прави възможна появата на Марксовите трудове и съответно разпространението на идеите им още приживе. НОТА БЕНЕ отбелязва двучековния юбилей на Енгелс с превод на статията за него в Британската енциклопедия (Encyclopedia Britannica; <https://www.britannica.com/biography/Friedrich-Engels>).

Статията е написана от Оскар Хамен, професор емеритус по история, Университет на Монтана, Мисула, автор на книгата *The Red '48ers: Karl Marx and Friedrich Engels*. Преводът е дело на Камен Лозев.

Фридрих Енгелс (роден на 28 ноември 1820 г., Бармен, провинция Рейн, Прусия [Германия] - умира на 5 август 1895 г., Лондон, Англия) е немски философ социалист, най-близкият сътрудник на Карл Маркс при основаването на модерния комунизъм. Двамата са автори на „Комунистически манифест“ (1848); Енгелс редактира втория и третия том на „Капиталът“ (Das Kapital) след смъртта на Маркс.

Ранни години

Енгелс израства в средата на семейство, в което преобладават умерено либерални политически възгледи, непоколебима лоялност към Прусия и ясно изразена протестантска вяра. Баща му е собственик на текстилна фабрика в Бармен, а също и съдружник в памучния завод „Ермен & Енгелс“ (Ermen & Engels) в Манчестър, Англия. Дори след като Енгелс открито започва да проповядва и преследва революционни цели, заплашващи традиционните ценности на семейството, той обичайно може да разчита на финансова подкрепа от дома. Влиянието на майка му, на която е синовно предан, вероятно е била факторът за съхраняване на връзката между бащата и сина.

Ако оставим настрана дисциплинарните действия, смятани от бащата за необходими при отглеждането на един надарен, но донякъде непокорен син (rebellious son), единственият случай, в който бащата налага волята си над Енгелс, е при вземане на решение за неговата кариера. Енгелс наистина учи в гимназия (Gymnasium, средно училище), но напуска година преди дипломирането, вероятно защото баща му

преценява, че неговите планове за бъдещето са твърде неопределени. Енгелс показва известни умения в писането на поезия, но бащата настоява да започне работа в разширяващия се бизнес. Така през следващите три години (1838–41) Енгелс е в Бремен, придобивайки практически бизнес опит в офисите на фирма за износ.

В Бремен Енгелс започва да проявява склонност да живее двоен живот, което е отличителна черта за неговите средни години (*his middle years*). В редовното работно време работи ефективно като бизнес чирак. Приятелски настроен като човек, той се присъединява към хоровото дружество, често посещава известната механа „Ратскелер“ (*Ratskeller*), става много добър плувец и практикува фехтовка и езда (надминава повечето англичани в лова на лисици). Енгелс също придобива способност към изучаване на езици; веднъж се хвали на сестра си, че знае двадесет и четири езика. Насаме обаче развива интерес към либерални и революционни произведения, по-специално към забранените творби на „младогермански“ автори като Лудвиг Бьорн, Карл Гуцков и Хайнрих Хайне. Все пак скоро ги отхвърля като непоследователни и неубедителни за сметка на по-системната и всеобхватна философия на Г. Ф. Хегел, както я излагат „младохегелианците“, група леви интелектуалци, в т.ч. богословът и историк Бруно Бауер и анархистът Макс Щирнер. Те приемат хегелианската диалектика – в общи линии, че рационалният прогрес и историческата промяна са резултат от конфликта на противоположни възгледи, който завършва в нов синтез. Младохегелианците са склонни да ускорят процеса, като критикуват всичко, което смятат за ирационално, остаряло и репресивно. Тъй като главната им атака е насочена срещу основите на християнството, те подпомагат обръщането на агностика Енгелс във войнствен атеист - сравнително лесна задача, тъй като по това време революционните убеждения на Енгелс са го подготвили да се насочи в която и да е посока.

В Бремен Енгелс също демонстрира таланта си към журналистиката, като публикува статии под псевдонима Фридрих Освалд, може би, за да не наранява чувствата на семейството. Той притежава способности за остра критика и ясен стил - качества, от които по-късно се възползва и Маркс, за да артикулира техните революционни цели.

След завръщането си в Бармен през 1841 г. въпросът за бъдещата кариера е временно отложен, след като Енгелс се записва като доброволец в артилерийски полк в Берлин за една година. Никакви антимилиитаристки нагласи не му пречат да служи похвално като новобранец; всъщност по-късно военните въпроси се превръщат в една от неговите специалности. В бъдеще приятелите често се обръщат към него като

„генерала“. Военната служба в Берлин дава на Енгелс време да удовлетвори по-важни и неустойими интереси. Въпреки че не притежава формалните изисквания, той посещава лекции в университета. Неговите статии върху Фридрих Освалд му отварят вратите на младохегелианския кръг „Свободните“, по-рано Докторския клуб, посещаван от Карл Маркс. Там той получава признание като неудържим борец във философските битки, насочени главно срещу религията.

Обръщане към комунизма

След като се уволнява през 1842 г., Енгелс се запознава с Мозес Хес, човека, който го обръща към комунизма. Хес, син на богати еврейски родители и пропагандист на радикални каузи и публикации, доказва на Енгелс, че логичното следствие от хегелианската философия и диалектика е комунизмът. Хес също подчертава ролята, която Англия с нейната напреднала индустрия, процъфтяващ пролетариат и предвестници на класови конфликти е предопределена да играе при бъдещи сътресения. Енгелс с нетърпение се възползва от възможността да замине за Англия, привидно за да продължи бизнес обучението си в семейната фирма в Манчестър.

В Англия (1842–44) Енгелс отново работи успешно като бизнесмен. След работно време обаче той преследва своите истински интереси: пише статии за комунизма за континентални и английски списания, чете книги и парламентарни доклади за икономическите и политическите условия в Англия, смесва се с работници, среща се с радикални лидери и събира материали за бъдеща история на Англия, която ще подчертае възхода на индустрията и окаяното положение на работниците.

В Манчестър Енгелс установява трайна емоционална връзка с Мери Бърнс, необразовано ирландско работещо момиче, и въпреки че отхвърля брака като институция, те живеят заедно като съпруг и съпруга. Всъщност в приятелството между Маркс и Енгелс възниква сериозно напрежение, когато през 1863 г. Мери почива, и Енгелс смята, че на новината за нейната смърт Маркс откликва с пренебрежение. В бъдеще обаче Маркс заявява, че ще е по-внимателен, и когато по-късно Енгелс заживява при същите условия със сестрата на Мери Лизи, Маркс винаги внимателно затваря писмата си с поздрав до „г-жа Лизи“ (Mrs. Lizzy) или „г-жа Бърнс“ (Mrs. Burns). Най-накрая Енгелс се оженва за Лизи, но само като концесия пред смъртното ѝ легло [часове преди смъртта ѝ].

През 1844 г. Енгелс публикува две статии в *Deutsch-Französische Jahrbücher* („Немско-френски годишници“), които Маркс редактира в Париж. В тях Енгелс излага ранна версия на принципите на научния социализъм. Той разкрива онова, което смята за противоречия в либералната икономическа доктрина, и се заема да докаже, че съществуващата система, основана на частна собственост, води до свят, съставен от „милионери и просяци“. Революцията, която ще последва, ще доведе до премахване на частната собственост и до „помирение на човечеството с природата и със себе си“.

Сътрудничеството с Маркс

На път за Бармен, Енгелс посещава Париж, за да се срещне за десетина дни с Маркс, с когото по-рано се е запознал в Кьолн. Това посещение води до трайно сътрудничество в името на социалистическото движение. При завръщането си в Бармен, Енгелс публикува *Die Lage der arbeitenden Klasse in England* (1845; Състоянието на работническата класа в Англия), класика в областта, която по-късно се превръща в специалност на Маркс. Първата им основна съвместна творба е *Die deutsche Ideologie* (1845; Немска идеология), която обаче е публикувана едва след повече от 80 години. Това е изключително полемична критика, която заклеймява и осмива някои от техните по-ранни младохегелиански сътрудници и след това продължава с критика на различни немски социалисти, отхвърлящи необходимостта от революция. Собствените конструктивни идеи на Маркс и Енгелс са вмъкнати тук и там, фрагментарно и само като коригиращи отзиви на възгледите, които осъждат.

След като се присъединява към Маркс в Брюксел през 1845 г., Енгелс приема неговото новоизложено икономическо или материалистическо тълкуване на историята, което приема една възможна комунистическа победа. През лятото на същата година той придружава Маркс на обиколка в Англия. След това прекарва доста време в Париж, където социалните му ангажименти не пречат много на основната му цел - на опитите да убеди различни емигрантски германски работнически групи - сред тях и социалистическото тайно общество *Лига на справедливите*, както и водещи френски социалисти - в идеите на Маркс и в собствените му идеи. Когато лигата провежда първия си конгрес в Лондон през юни 1847 г., Енгелс помага за превръщането ѝ в *Лига на комунистите*.

Маркс и Енгелс заедно убеждават присъстващите да се проведе втори Комунистически конгрес в Лондон, който да приеме техните възгледи. Двамата са

упълномощени да изготвят декларация за комунистическите принципи и политики, която през 1848 г. се появява като *Manifest der kommunistischen Partei* (обичайно наричан *Комунистически манифест*, или *Манифест на комунистическата партия*). Той включва голяма част от предварителното изложение на възгледите, по-рано развити от Енгелс в *Grundsätze des Kommunismus* (1847; *Принципи на комунизма*), но е преди всичко дело на Маркс.

Революциите от 1848 г., ускорени от опита на германските държави да отхвърлят авторитарната, почти феодална, политическа система и да я заменят с конституционна, представителна форма на управление, е важно събитие в живота на Маркс и Енгелс. Това е единствената им възможност да участват пряко в революция и да демонстрират своята гъвкавост като революционни тактици с цел превръщането на революцията в комунистическа победа. Основният им инструмент е вестникът *Neue Rheinische Zeitung* (Нойе райнише цайтунг), редактиран в Кьолн от Маркс с умелото съдействие на Енгелс. Подобен партиен орган, който по това време приема демократичен облик, има първостепенно значение за техните цели; чрез него те могат да дават ежедневни насоки и стимули в условията на променящите се събития, като същевременно отправят постоянна критика към правителства, партии, политики и политици.

След провала на революцията, Енгелс и Маркс се събират отново в Лондон, където реорганизируют Комунистическата лига и изготвят тактически указания за комунистите с вярата, че скоро ще избухне нова революция. Пред Енгелс обаче скоро възниква главният въпрос как да попълни изчерпаните си доходи. За да издържа както себе си, така и Маркс, той приема подчинена позиция в офисите на Ermen & Engels в Манчестър, като в крайна сметка се превръща в пълноправен партньор в концерна. Отново работи успешно като бизнесмен, без да позволи на своите комунистически принципи и критиката на капитализма да се намесят в печелившите операции на неговата фирма. Именно по този начин Енгелс е в състояние редовно да изпраща пари на Маркс, често на стойност от 5 британски лири, но по-късно много по-големи суми. Когато през 1869 г. Енгелс продава своя дял в бизнеса, той получава достатъчно, за да живее комфортно до смъртта си през 1895 г. и да подпомага Маркс годишно с 350 британски лири, заедно с обещанието да покрива всички непредвидени разходи.

Енгелс, принуден да живее в Манчестър, постоянно кореспондира с Маркс в Лондон и често пише вестникарски статии вместо него; той пише статиите, които се появяват в *New York Tribune* (1851–52) под името на Маркс и които по-късно са

публикувани с името Енгелс като *Революция и контрареволюция в Германия през 1848 г.* (1896 г.). В неформалното разделение на труда, което двамата защитници на комунизма установяват, Енгелс е специалистът по въпросите на националността, военните въпроси, до известна степен по въпросите на международните отношения и науките. Освен това Маркс многократно се обръща към него за изясняване на икономически въпроси, по-специално за информация относно бизнес практики и промишлени операции.

Das Kapital (Капиталът) на Маркс, най-важната му творба, носи отчасти печат Made-in-Manchester (произведено-в-Манчестър). По сходен начин Маркс призовава писателските умения на Енгелс, за да помогне в „популяризирането“ на техните съвместни възгледи. От двамата Маркс е блестящият теоретик, обаче именно Енгелс като опитен продавач на марксизма насочва вниманието към *Das Kapital* (Капиталът) чрез своите рецензии върху книгата; той внушава мисълта, че това е тяхната „библия“. Енгелс почти сам написва *Herrn Eugen Dührings Umwälzung der Wissenschaft* (1878; Г-н Ойген Дюринг и революцията в науката, по-известна като *Анти-Дюринг*), книгата, която може би е направила най-много за популяризиране на марксистката мисъл. Тя разрушава влиянието на Карл Ойген Дюринг, професор в Берлин, който е заплашвал да измести позицията на Маркс сред германските социалдемократи.

й
с
к
и
:

К
·

Л
о
з
е
в